

Творештвото на
МИЈАЧКИТЕ РЕЗБАРИ

Димитар Корнаков

ИСТОРИОГРАФИЈА

Творештвото на мијачките копаничари од крајот на 18 и 19 век било предмет на истражување и проучување од страна на повеќето наши и странски стручњаци и научници. Во текот на множество изминати децении се правени и разни претпоставки и заклучоци за делата на мијачките копаничари во многу цркви и манастири на Балканскиот Полуостров. Полемиката на истражувачите главно била свртена кон две битни прашања: авторството и датирањето на резбарските дела.

За прва датирана работа на мијачките копаничари се смета иконостасот во манастирската црква Св. Гаврило Лесновски кај Злетово, подигната од деспот Оливер во 1314 година. Меѓутоа, мајсторите-резбари на лесновскиот иконостас овде доаѓаат како добро подгответи и зрели уметници. Почетоците на нивното творештво ги наоѓаме во окoliniата на Драма, Кавала, Серес и Солун.

Врз основа на една потврда зачувана во манастирскиот поменик, испишана на една страна со раката на Петре Филипович мајсторот¹, иконостасот почнал да се работи во 1811, а бил завршен во 1814 година.

Во литературата е многу малку пишувано. Може да се каже дека не е дадена никаква оценка за уметничките квалитети на резбаниот иконостас. Можеби поради фактот дека не била позната годината на неговата изработка и дека тоа не побудувало интерес за натамошно истражување, каков што не е, на пример, случајот со иконостасот и со другите резби во манастирот Св. Јован Бигорски. Освен обично споменување на годината на изработката и името на мајсторот Петре, за иконостасот во манастирот Лесново не е направен ни обид за него-виот опис и слично, како што не е случај со иконостасот и со другите резби во црквата Св. Спас во Скопје.

Р. М. Груиќ, во својата студија „Дрворез Св. Спаса и Св. Богородице у Скопљу“² за иконостасот во манастирот Св. Гаврило Леснов-

¹ Љ. Стојановић, Каталог Народне библиотеке у Београду, IV, рукописи и старе штампане књиге. Београд, 1903, 387, и Ст. Новаковић, Гласник српског ученог друштва, XLII, 11–16.

² Р. М. Грујић, Дрворез Св. Спаса и Св. Богородице у Скопљу, Гласник Скопског научног друштва, књ. V, Скопље, 1929, 196.

ски пишува дека е работен меѓу 1811 и 1814 година, додека другите резби – владичкиот трон и кубето над светиот престол, според еден лесновски тефтер, ги изработиле мајстори-дебранци Кузман и Петре, од 1865 до 20 април 1866 година.³

Иконостасот, владичкиот трон, амвонот, целиванието (проскинитариј) и певниците во црквата Св. Спас во Скопје, се втори датирани работи од тајфата на Петре Филипович. Меѓу новеќето учени што покажале интерес за проучување на иконостасот во црквата Св. Спас акцентот бил врз зачуваниот натпис и годината на неговата изработка. Имено, Петре Филипович своерачно ги испишал имињата на авторите на иконостасот и ја означил годината на завршувањето на резбарските работи.

Л. Милетич е еден од првите проучувачи што се обидел да го прочита и објави натписот на иконостасот во црквата Св. Спас во Скопје. Тој погрешно го прочитал натписот, макар што вели дека „јасно“ се чита, и цитира: „ПЕТРЕ ФИЛИПОВ ОТ ГАРИ 1824, МАКАРИ ОТ ГАЛИЧНИК, БУГАРИ ОТ МАЛА РЕКА“⁴. Иако во натписот не се споменува името на резбарот Тимче, Л. Милетич споменува дека и тој работел на иконостасот во црквата Св. Спас, а подоцна бил и главен мајстор и раководител при изведбата на иконостасот во крушевската црква Св. Никола⁵. Г. Трајчев погрешно го прочитал името на Петре Филипович. Според негова оценка, за прва работа на познатите резбари: Петре Филипович, Макарие Фрчковски и Марко брат му на Петре го смета иконостасот во црквата Св. Спас во Скопје.⁶

А. Протич исклучиво се повикува на податоците од Л. Милетич за натписот на иконостасот во црквата Св. Спас во Скопје⁷, со што ги потврдува истите грешки.

Годината на завршувањето на работите на иконостасот во црквата Св. Спас, наместо 1824, Љ. Стојановиќ ја прочитал 1829⁸ а Ј. Иванов, наместо Марко од Гари, прочитал Бугари⁹. Така пишуваат и Б. Филов¹⁰ и Ив. Гошев¹¹.

³ Р. М. Грујић, исто, стр. 196–197.

⁴ Л. Милетич, Исторически и художествени паметници в манастира св. Иван Бигор. Списание БАН, 1918, кн. 16, стр. 8.

⁵ Л. Милетич, исто, стр. 11.

⁶ Г. Трајчев, Книга за Мияците, София, 1941, стр. 11, 47 и 50.

⁷ А. Протич, Денационализиране и възраждане на нашето изкуство от 1393 до 1879 год. България 1000 години 927–1927, София, 1930, 492.

⁸ Љ. Стојановић, Записи и натписи, VI, бр. 9179.

⁹ Й. Иванов, Българите в Македония, София, 1915, стр. 94 и 215.

¹⁰ Б. Филов, Старобългарско изкуство, София, 1924, 110.

¹¹ Ив. Гошев, Духовна култура, VII–VIII, стр. 56.

Мошне интересна студија за иконостасот и за другите резби во црквата Св. Спас во Скопје има објавено Р. М. Груиќ¹². Тој има дадено детален опис на резбите и е еден од првите истражувачи што го има правилно прочитано натписот со годината на завршувањето на работите врз иконостасот. Иако во натпиоот не стои годината кога почнале работите, Груиќ смета дека би можело да биде од 1819 до 1824 година.

Ј. Иванов исто така му посветува внимание на натписот од иконостасот во црквата Св. Спас и го чита: „ПЕРВИ МАЙСТОР ПЕТРЕ ФИЛИПОВИЧ ОТ ГАРИ, МАК(А)РИА ОТ ГАЛИЧНИК. Б. ГАРИ ДЕБРАНИ ОТ МАЛА РЕКА 1824“. Тој смета дека зборот „Б. ГАРИ“ е нејасен, дали значи „Б(У)ГАРИ“ или пак се зборува повторно за с. Гари¹³, додека името на Марко не го споменува.

А. Василиев го чита натписот во црквата Св. Спас како и Р. М. Груиќ¹⁴, меѓутоа, тој вели дека натписот е публикуван од многу автори и дека мнозина од нив „неправилно“ го читале датирањето 1824 наместо 1825. Тој пишува дека во 1825 година завршува прочуениот иконостас на црквата Св. Спас во Скопје, каде што на имена што му биле братот Марко и Негриј (Макарие Негриев – Д. Ќ.) Фрчковски.¹⁵

Врз основа на досегашната литература за иконостасот во црквата Св. Спас, имаат објавено статии – а без да бидат внесени некои новини – Зое Личеноска¹⁶, заедничкиот труд на А. Николовски, Д. Корнаков и К. Балабанов¹⁷ и Н. Никульска-Ношпал.¹⁸

Покрај студијата на Р. М. Груиќ за иконостасот во црквата Св. Спас, печатена е и посебна публикација од страна на А. Василиев¹⁹, каде што натписот правилно го чита, освен годината -- наместо 1824, тој пишува 1825.

Натписот на иконостасот во црквата Св. Спас, кој се наоѓа на правоаголната табла под престолната икона на св. Спиридон и на св. Никола гласи: ПЕРВИ МАЙСТОР ПЕТРЕ ФИЛИПОВИЧ ОТ ГАРИ,

¹² Р. М. Груић, исто, стр. 165–201.

¹³ Ј. Иванов, Български старини из Македония, София, 1931, стр. 108.

¹⁴ А. Василиев, Български възрожденски майстори, София, 1965, 212.

¹⁵ А. Василиев, За некои образци на старобългарската резба. Списание „ИЗКУСТВО“, КН. 4–5, София, 1962, 81.

¹⁶ З. Личеноска, Македонската црковна резба во 18 и 19 век. Гласник на Етнолошки музеј, Скопје, 1960, стр. 106–109.

¹⁷ А. Николовски, Д. Корнаков и К. Балабанов, Сноменици на културата во НРМ, Скопје, 1961.

¹⁸ Н. Никульска-Ношпал, Црква Св. Спас, Загреб, 1975.

¹⁹ А. Василиев, Резбите от иконостаса на црквата св. Спас в Скопје, София, 1942.

МАКАРИЈА ОТ ГАЛИЧНИК, МАРКО ОТ ГАРИ, ДЕБРАНИ ОТ МАЛА РЕКА 1824²⁰.

Полемиките за иконостасот и за другите резби во манастирот Св. Јован Бигорски го водат својот почеток од првите децении на овој век и траат сè до најново време. Прв што дава подетални описи и оценки е Л. Милетич.²⁰ Тој смета дека главен претставник на резбарската школа е Макарие Негриев Фрчковски од Галичник. Меѓутоа, не дава објаснувања зошто токму него го смета за главен претставник. Во изработката на иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски Милетич смета дека учествувал резбарот Симон од с. Требиште со некојси Арсение од с. Гари и уште со двајца калуѓери, но името на Петре Филипович никако не го споменува.

Со посебно внимание се задржува на балдахинот изработен во резба, како што самиот го наречува „воздух“ во олтарот, и констатира дека „такво резбарско дело нема второ во православната црква“. Зборувајќи за историјатот на манастирот, Милетич се повикува главно на „Великиј поменик“, ракопис во фолио-формат, ја бара годината на завршувањето на иконостасот. Поменикот гласи: „СЕЙ ВЕЛИКИ ПОМЕНИК ПРЕВЕДЕСА ОТ СТАРО НА НОВО ВО ДЕБОРСКИЙ МОНАСТИР СВЕТОМУ ИОАНУ В ЛЕТА 1833 ВО ВРЕМЯ ИГУМЕНА АРСЕНА АРХИМАНДРИТА. ПИСАЛ СМИРЕНИЙ ДАНИИЛ МОНАХ ЗУГРАФ, СИН МИХАИЛОВ ОТ САМАРИНЕ“.²¹

Врз основа на овие податоци, откако црквата била подигната во 1800 година, па изработката на иконостасот во резба, на престолните и празничните икони, Милетич смета дека продолжиле да се работат и завршиле околу 1832 година, за време на игуменот Арсение.

Оваа претпоставка ја поддржува и Б. Филов²², а исто така и за учеството на Макарие Фрчковски во изработката на иконостасот.

Забележливо е дека во Великиот поменик ништо не се споменува за најважните работи по изградбата на црквата, а во прв ред изработката на иконостасот, владичкиот трон, игуменскиот стол и другите резбарски дела. Веројатно имало посериозни причини за таквата празнина во поменикот.

Јордан Иванов, во цитираното дело, не зборува многу за иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски, освен дека „грамадниот иконостас е уметничка резба во растителен и животински свет. Мајсторите се претставиле и себеси. Тие се истите оние дебарчани што работеле во 1824 година на иконостасот за црквата Св. Спас во Скопје“.

²⁰ Л. Милетич, исто, стр. 7–12.

²¹ Л. Милетич, исто, стр. 15; Ј. Иванов, истото дело, стр. 34.

²² Б. Филов, исто, стр. 110.

А. Протич²³ е далеку постудиозен во разгледувањето и оценка за мијачките копаничари. Тој сестрано му приоѓа на проблемот за појава на резбарската уметност за време на Преродбата не само во рамките на Бугарија, туку и пошироко, на Балканот. Творештвото на мијачките копаничари го поврзува од многу подалеку, пред идењето на Турците, а исто така и со влијание од Атос и Италија. Неговите оценки за иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски се засновават и се земени од статијата на проф. Милетич, па вели: „Мајсторите-Мијаци го работеле иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски, и тоа: Макарие Негриев Фрчковски од Галичник, Симон од селото Требиште и уште двајца калуѓери“.

Кога прави анализа на резбите од иконостасот во црквата Св. Богородица во Пазарцик (Бугарија), особено на страничните врати, четвртестите столбови, базисите и колоните, напоменува дека се слични на оние резби во црквата Св. Спас во Скопје и Бигорски.²⁴

Во делото „Книга за Мијаци“²⁵ Георги Трајчев пишува дека поради немање писмени документи, не е познато како е создадена и како се развивала „уметничката школа“ во дебарско-реканскиот крај, а по предание се знае дека во селата Галичник, Тресонче, Лазарополе, Гари, Осој и други – сите во галичко-реканската област – имало цели фамилии кои како професии работеле: резбарство, иконопис и камено резбарство. Но писмено датирање има одвај од почетокот на 19 век, и тоа – датирањето на иконостасот во скопската црква Св. Спас и сознанието за мајсторите Филип (наместо Петре – Д. К.) од с. Гари и Макарие Негриев Фрчковски од с. Галичник.

За иконостасот, „воздухот“ над светиот престол, владичкиот трон и кивотот во манастирот Бигорски, смета дека се изработени во време кога бил работен иконостасот во црквата Св. Спас, односно меѓу 1800 и 1832 година, повикувајќи се на несигурните податоци на проф. Л. Милетич, а мајстори биле истите оние од Св. Спас и други мајстори-Мијаци.

Г. Трајчев воопшто не го споменува иконостасот во манастирот Св. Гаврило Лесновски, не земајќи ја предвид 1814 како година кога завршиле работите на иконостасот, туку за прво датирање од творештвото на мијачките копаничари ја смета годината во скопската црква Св. Спас во 1824, кога бил завршен иконостасот.

Р. М. Грујиќ, во својот труд „Дрворез Св. Спаса и Св. Богородице у Скопљу“,²⁶ го засегнува и прашањето и за иконостасот во манас-

²³ А. Протич, исто, стр. 492.

²⁴ А. Протич, исто, стр. 500.

²⁵ Г. Трајчев, исто, стр. 47.

²⁶ Р. М. Грујић, исто, стр. 165–200.

тирот Бигорски. Тој со право констатира дека иако нема директни писмени податоци, туку – освен традицијата – и самиот стил и техниката на работата над резбите во манастирот Св. Јован Бигорски сведочат дека Петре Филипович учествувал во изработката на иконостасот во тој манастир. Немајќи точни податоци за датирањето на иконостасот, Груиќ поставува прашање – кога е работен иконостасот? Меѓутоа, сепак тој прави заклучок дека иконостасот во манастирот Бигорски било „прво уметничко монументално дело на нашите Мијаци-резбари и дека е изработен уште во првите години на 19 век, односно меѓу 1800 и 1807 година.²⁷ За ваквата своја констатација ги зема следните аргументи:

Врз основа на манастирскиот поменик, црквата Св. Јован во манастирот Бигорски ја изградил до 1800 година игуменот Митрофан, кој умрел во 1807 година. Неговиот наследник Арсение веднаш почнал да ја уредува новата црква. Како прва позначајна работа на Арсение е убаво вајано небо – (балдахинот во олтарот – „И ПЕРВО СЕ НАГРАДИ КИВОТ НАД СВЕТУЮ ТРАПЕЗУ...“).²⁸

Горниве податоци се земени од манастирскиот поменик, каде што е забележано дека „небото“ било изработено веднаш по 1807 година а пред 1812. Р. Груиќ прави претпоставка – ако веќе „небото“ во олтарот било направено, во тој случај олтарот морало да биде препграден порано и „несомнено е дека иконостасот бил изработен уште додека бил жив игуменот Митрофан до 1807 година,“ па затоа не се споменува во поменикот кој ја бележи работата на неговиот наследник Арсение.

Кога станува збор за авторите на иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски, Груиќ тврди дека протомајсторот на Мијаците-резбари Петре Филипович од с. Гари, со својата дружина, ги изработил следните монументални објекти на резбарската уметност: иконостасот во црквата на манастирот Св. Јован Бигорски кај Дебар од 1800 година, а небото во олтарот меѓу 1807 и 1811 година, иконостасот во црквата на манастирот Св. Гаврило Лесновски кај Кратово од 1811 до 1814, иконостасот во црквата Св. Спас во Скопје, приближно од 1819 до 1824, и иконостасот, Големиот крст со космитисот на старата црква Св. Георги во Призрен до 5 април 1829 година.²⁹

Прашањето за изработка на иконостасот во манастирската црква Св. Јован Бигорски било предмет на посебно внимание и проучување на проф. Асен Василиев. Тој ја прифаќа тезата на Р. М. Груиќ, дека

²⁷ Р. М. Грујић, исто, стр. 197.

²⁸ Л. Милетич, исто, стр. 17.

²⁹ Р. М. Грујић, истото дело, стр. 198.

иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски е изработен во првите години на 19 век. Застанувајќи такво мислење, А. Василиев дава објаснување како Макарие Фрчковски не можел да земе учество во изработката на иконостасот во Бигорски од причина што тогаш (1800–1807) одвај бил роден, а кога бил завршен иконостасот во црквата Св. Спас во Скопје, каде што зел учество и тој (според натписот – Д. Ќ.), тогаш Макарие имал 20–25 години. Василиев сака да го оспори тврдењето на Апостол Христов – правнук на Макарие Фрчковски, кој лично им давал податоци на проф. Л. Милетич, на А. Протич и на други, дека Макарие работел на иконостасот во Бигорски и смета дека тие негови исказувања не одговараат на истината.³⁰

Врз основа на горново, А. Василиев смета дека „заблудата“ за учеството на Макарие во изработката на иконостасот во Бигорски најнапред ќе тргне преку Л. Милетич³¹, Б. Филов³², А. Протич³³ и Г. Трајчев³⁴, а тоа ќе го прифати и Ј. Иванов.³⁵

Со авторството на иконостасот во манастирот Бигорски се позабавил и Д. Уста Генчов, кој се обидел уште на времето да определи, односно идентификува, врз основа на исказувањата на „архитектот“ Дамјан Арсов од Дебар, дека „најубави резби имаат Св. Јован Бигорски и црквата Св. Никола во Крушево“ и дека како тие иконостаси не видел дури ни на Света Гора, која ја обиковил сета. Според него, автори на иконостасот во Св. Јован Бигорски биле двајца монаси прочуени низ Македонија, а според други, го работел сам некојси Петар Зографов. Д. Уста Генчов смета дека споменатиот Петар Зографов е, всушност, истиот Петар Филипович.³⁶

Проф. Асен Василиев во своето цитирано дело дава осврт и оценка за бигорскиот иконостас во српската литература. Тој смета дека Р. М. Груиќ најдобро успеал да го установи датирањето за изработката на иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски. Своето датирање Р. М. Груиќ го направил, пишува Василиев, врз основа на Бигорскиот поменик, од што се гледа дека по игуменот на манастирот – Митрофан, кој управувал од 1796 до 1807 година, игуменот Арсение веднаш продолжил со довршувањето на манастирот и зградите, забележувајќи дека најнапред е направен балдахинот над престолот

³⁰ А. Василиев, исто, стр. 212.

³¹ Л. Милетич, исто, стр. 8.

³² Б. Филов, исто, стр. 110.

³³ А. Протич, исто, стр. 492.

³⁴ Г. Трајчев, исто, стр. 28, 47 и 50.

³⁵ Ј. Иванов, исто, стр. 273.

³⁶ Д. Уста-Генчов, Неколку думи на народното ни ваяние. Псп. Средец, 1895, кн. I, стр. 326.

во црквата, потоа Големиот крст и шест големи свеќници, а потоа се изградил горниот палат во 1814 година³⁷. Тоа открытие на Р. М. Груиќ „наполно потврдува“ дека иконостасот во манастирот Бигорски бил резбарен токму во првите години на 19 век.³⁸ Понатаму, А. Василиев прави заклучок дека „легендата за Макарие Негриев Фрчковски за изработката на иконостасот отпаѓа, а исто така и „автопортретот“ изрежан на иконостасот што му се припишува, не е негов. За него, како сигурно се знае само учеството во изработката на иконостасот во црквата Св. Спас во Скопје од 1825 година, „според написот.“³⁹

Проф. Васил Захарiev смета дека Макарие Фрчковски од Галичник и Филип од Гари (се мисли на Филипович од Гари – Д.К.), заедно го изработиле (резбареле) иконостасот во црквата на манастирот Бигорски, црквата Св. Спас, како и Св. Недела во Софија, Св. Недела во Пловдив и др.⁴⁰ Захарiev погрешно го именува Петре Филипович од Гари, како Филип од Гаре, веројатно поведен од Г. Трајчев.⁴¹

Кон ваквите сфаќања и заклучоци ќе се придружи и ќе ги прифати и Зое Личеноска,⁴² дека иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски е дело на Петре Филипович и на неговата тајфа и дека е завршен во 1807 година.

Оценка за иконостасот во манастирот Бигорски дава и Димитар Друмев во книгата „Дворезбата на катедралната црква во Пазарџик“.⁴³ Тој пишува дека еден од најубавите иконостаси на мијачките резбари е иконостасот во манастирот Бигорски. Според него, иконостасот е изработен во почетокот на 19 век, под раководството на истакнатиот мајстор-резбар Петар Филипович од с. Гари. Нему му помагале најдобрите мајстори на школата. На тој иконостас, констатира Друмев, виртуозно и со вдахновение е одразено уметничкото сфаќање на школата, а во мајсторски компонирани растителни мотиви се вклучени релјефни евангелистички сцени, како и одделни човечки и животински фигури.

По осум децении, прашањето за годината кога е изработен иконостасот во манастирот Бигорски, пак ќе стане актуелно откако ќе бидат објавени документите за овој манастир од страна на проф. Владимир Мошин:

³⁷ Л. Милетич, исто, 17.

³⁸ А. Василиев, исто, 213.

³⁹ А. Василиев, исто.

⁴⁰ В. Захарiev, за некои мајстори от Дебарско-мияшката и Самоковската живописни и резбарски школи. Сп. Изкуство, кн. 4–5, София, 1962, 88 и 89.

⁴¹ Г. Трајчев, исто, 57.

⁴² З. Личеноска, исто, 103–106.

⁴³ Д. Друмев, Дворезбата на катедралната црква в Пазарджик, София, 1965, 11.

1. Четвороевангелие, српска редакција, од Бигорскиот манастир, средина на 16 век.

2. Парусија – Поменик на црквата Св. Ѓорѓи, која му припаѓа на Бигорскиот манастир од 1840 година.

3. Поменик на Бигорскиот манастир, 1857 година.

4. Кодика свештеннаја од Бигорскиот манастир, 1863 година.

5. Помјаник вечниј од Бигорскиот манастир, 1868 година.

6. Патерик оточник од Бигорскиот манастир од средината на 16 век.

7. Документи од манастирот Св. Јован Бигорски од 19 век. Повик на игуменот Арсение со браќата за собирање прилог, од 1834 година.

8. Инвентар на годишниот биланс на манастирот Св. Јован Бигорски за време на управувањето на игуменот Арсенија од 1807 до 1838 година.

9. Краток инвентар-биланс на манастирот Св. Јован Бигорски од 16 март 1838 година.

10. Повик на манастирот Св. Јован Бигорски за собирање прилог, 1868 година.

11. Книга за приходите и расходите на манастирот Св. Јован Бигорски за 1900–1905 година, и

12. Исправа на епископот Антим за поставување на јеромонахот Антим во манастирот Св. Јован Бигорски од 24 јули 1852 година.⁴⁴

Објавените документи, но не и нивното целооно доистражување и обработување, беа повод да бидат доистражени и објавени за конечно расветлување на годината кога биле завршени резбарските дела: иконостасот, владичкиот и игуменскиот трон во манастирот Св. Јован Бигорски.⁴⁵

Во документот „Инвентар на годишниот биланс на манастирот Св. Јован Бигорски за времеуправувањето на игуменот Арсенија од 1807 до 1838 година“, покрај другото, се вели: „1835 ЗА ТЕМЛОТО КОПАНЕ ЗА ВЛАДИКОВ СТОЛ И ЗА ИГУМЕНСКИОТ 18.384“.

Во 1974 година на Бигорските научно-културни собири беа поднесени и реферати⁴⁶ со кои беа презентирани нови моменти и сознанија

⁴⁴ Вл. Мошин, Словенски ракописи во Македонија, Скопје, 1971, 37–400.

⁴⁵ К. Балабанов, А. Николовски и Д. Корнаков вршеа проучување на архивските документи што се однесува за манастирот Бигорски во Архивот на Македонија, со задача – пишување монографија за манастирот Бигорски, при што беа открисни значајни податоци и за изработката на резбите во манастирската црква.

⁴⁶ К. Балабанов, Новооткриен портрет на игуменот на манастирот Св. Јован Бигорски Архимандритот Арсение од 1833 год., дело на зографот Данијил монах; Д. Корнаков. Нови сознанија за иконостасот и мебелот на манастирот Св. Јован Бигорски, Бигорски научно-културни собири 1974–75, Скопје. 1976.

нија за манастирот Бигорски, неговиот иконостас и другите резби во манастирската црква.

За резбите во големата црква на Рилскиот манастир се врзани имињата на Петре Филипович-Гарката, неговиот зет Димитар Станишев и брат му Андон Станишев. Во литературата општо е уверувањето дека Петре Филипович работел бездруго на резбите на иконостасот во Рилскиот манастир; меѓутоа, „спорно“ е прашањето дали тој бил еден од главните мајстори, дали рамноправно учествувал со резбарот од Солун Атанас Теладур или помагал за реализацијата на планот изготвен од Атанас Теладур.

Мислењата на проучувачите на резбите во Рилскиот манастир се различни. Така, Васил Захариев смета дека по изградбата на црквата најпрвин почнале работите со резбарската декорација, која е дело главно на дебарски мајстори, потпомогнати од самоковци.⁴⁷

Во истото списание – „Изкуство“, А. Василиев пишува дека кон крајот на својот живот Петре Гарката зел учество во изработката на иконостасот во главната црква на Рилскиот манастир заедно со солунчанецот Атанас Теладур преселен во Самоков.⁴⁸

И Крсто Мијатев пишува дека Петре Гарката и Димитар Станишев од Дебарско учествувале во изработката на иконостасот во главната црква на Рилскиот манастир.⁴⁹

Врз ова прашање се осврнуваат и авторите на книгата „Резбарско изкуство във България“ – Димитар Друмев и Асен Василев, кои сметаат дека Петре Филипов (се мисли на Петре Филипович – Д. Ѓ.) ги раководел работите на иконостасите во Бигорски, Св. Спас, во Крушево и Лесновскиот манастир, а се претполага дека зел учество и во изработката на иконостасот за црквата на Рилскиот манастир.⁵⁰

А. Василиев, во својата книга „Български възрожденски мајстори“, пишува дословно: „Познато е дека иконостасот бил работен од Атанас Теладур во текот на пет години, и тоа од 1839 до 1843 година. Тој не можел да го изработи сам и покрај неколкуте помощници што ги имал, ако се има предвид неговата огромна димензија. Од друга страна, од исказувањата на Андон Станишев недвосмислено произлегува дека Петре Гарката работел на иконостасот во Рилскиот манастир заедно со Димитар Станишев, а Андон Станишев таму бил

⁴⁷ В. Захариев, исто, 90.

⁴⁸ Д. Василиев, За някои образци на старобългарската резба. Сн. Изкуство, кн. 4–5, София, 1962, стр. 81.

⁴⁹ Кр. Мијатев, Църковни стенописи и резби. Рилски манастир, София. БАН, 1957, 57.

⁵⁰ Д. Друмев и А. Василев, Резбарско изкуство в България, София, 1955, 14.

чирак. Јасно е дека Петре Гарката бил еден од авторите на иконостасот во црквата на Рилскиот манастир.⁵¹

В белешките на Иванка Станишева (кёрка на Андон Станишев), во 1895 година диктирани од нејзиниот татко, се вели дека „иконостасот на Рилскиот манастир е правен од Петар Гарката и од неговиот помошник Димитар Г. Станишев“. „Останува да постои претпоставката – пишува А. Василиев – дека во режењето на иконостасот зеле учество како Атанас Теладур, така и Петар Гарката, уште повеќе кога ќе се имаат предвид огромните размери на тој иконостас.“⁵²

Еден од најблиските соработници во долгогодишната работа на Петре Филипович бил Макарие Фрчковски од Галичник. Некаде во четириесетте години на XIX век, Макарие образувал своја самостојна тајфа, која ги има изработено иконостасите во црквата Св. Никола во Приштина и во црквата Св. Богородица во Пазарџик (Бугарија).⁵³

Р. М. Груиќ пишува дека Макарие Негриев Фрчковски – соработник на Петре од Галичник (наместо од Гари – Д.К.), откако го изработиле иконостасот на црквата Св. Спас во Скопје, се одделил од Гарката и образувал своја резбарска тајфа, која работела според примерот на Петровата школа и успеала да изработи само два иконостаса, и тоа за црквата Св. Никола во Приштина на Косово и за Св. Богородица во Татар-Пазарџик, во Бугарија.⁵⁴

Врз основа на некои собрани податоци, Л. Милетич прави претпоставка дека во една од приштинските цркви иконостасот бил изработен од непознати мајстори во ист дебарски стил.⁵⁵

Кога станува збор за активноста на Макарие Негриев Фрчковски, особено откако се одвоил од Гарката и кога образувал своја резбарска тајфа, заедно со браќата Гурчин и Трајан, развили широка дејност на резбарскиот позив. Во таа негова активност е забележителен и прекрасниот иконостас во црквата Св. Никола во Приштина.⁵⁶

Прашањето за авторството на изработката на иконостасот во соборната црква Св. Богородица во Пазарџик (Бугарија) е мошне контроверзно и сè уште актуелно. Повеќето искажувања во литературата одат во прилог на фактот дека Макарие Фрчковски е главниот мајстор-резбар, односно дека иконостасот изработен во резба во односнава црква – е дело на копаничари од Мијачката школа.

⁵¹ А. Василиев, Български възрожденски майстори, София, 1965, 240.

⁵² А. Василиев, Авторството и латирање на пакети резбарски производствия. Сп. Изкуство, год. III кн. III, София, 1953, 58.

⁵³ Т. Вукановић, Мијачко дуборезбарство, Врањски гласник, књ. VII, Врање, 1971, 236.

⁵⁴ Р. М. Грујић, исто, 98.

⁵⁵ Л. Милетич, исто, 11.

⁵⁶ Д. Корнаков, Копаничарите од Река, Културно наследство VI, Скопје, 1975, 33.

П. Којчев смета дека иконостасот е направен во 1825 година.⁵⁷ Меѓутоа, меѓу првите проучувачи на иконостасот во црквата Св. Богородица во Пазарџик е Крсто Мијатев, кој тврди дека иконостасот е дело на Петар, Макарие и Марко.⁵⁸

Интересна е и студијата на Ив. Батаклиев⁵⁹ за црквата и за нејзиниот иконостас во резба. Уште во почетокот на книгата пишува дека поважни дела на мајсторите од Дебарската школа се иконостасите на црквата во манастирот Св. Јован Бигорски, оној на скопската црква Св. Спас, на црквата Св. Богородица во Т. Пазарџик, Св. Никола во Приштина и др. Батаклиев го цитира и исказувањето на проф. во Уметничката академија А. Митов, дека иконостасот во црквата Св. Богородица во Пазарџик е дело на дебарски мајстори.

Б. Филов наоѓа разлика во стилот меѓу делата на Дебарската школа, и тоа меѓу скопскиот и бигорскиот од една страна и иконостасот на пазарџичката црква. Додека по своите стилски карактеристики иконостасот во Пазарџик се совпаѓа со иконостасот на црквата Св. Никола во Приштина, ќе треба да се прими дека биле работени од едни и исти дебарски мајстори.⁶⁰

Според исказувањата на внукот на Макарие Фрчковски – Апостол Христов-иконописец,⁶¹ Макарие умрел за време на работата на иконостасот во црквата Св. Богородица во Пазарџик и бил погребен во дворот на оваа црква. Апостол Христов, пишува Ив. Батаклиев во цитираното дело, вели дека Макарие, по изработката на иконостасот во Скопје и Бигорски, работел во конакот на некојси Хамзи-паша во Сарај, Скопско. Тој Хамзи-паша им го препорачал Макарие на беговите во Пазарџик за декорација на Чарши-џамаси во Пазарџик, а потоа бил повикан да го изработи иконостасот во тамошната црква Св. Богородица. Во изработката на иконостасот зеле учество и неговите четворица синови – Кузман, Христо, Серафим и Исај. Првите двајца биле резбари, а вторите иконописци.

Треба да забележиме, вели Батаклиев, дека овие податоци трпат извесна критика, поради фактот што постои разлика од скопскиот иконостас, па затоа не може да биде дело на еден и ист мајстор. Според тоа, денес прашањето – кои се точно мајсторите на иконостасот

⁵⁷ П. Којчев, Резбарското изкуство в България. Изв. на Българ. Археол. дружество, I, София, 1910, 104.

⁵⁸ Кр. Мијатев, Художествени занаяти у старите българи, Биб, I, София. 1928, 186.

⁵⁹ Ив. Батаклиев, История на црквата Успение Пресвятая Богородици в гр. Пазарджик, София, 1932, 27.

⁶⁰ Б. Филов, Възраждане на българското изкуство, София, 19..., 55.

⁶¹ Ив. Батаклиев, исто, 37.

во црквата Св. Богородица во Пазарчик – не е ясно, но како сигурно може да се знае, се разбира, дека Макарие Негриев Фрчковски е еден од нив и можеби првиот меѓу нив.⁶²

Едно писмо унатлено до редакцијата на весникот „Мир“ од Асен Ненов,⁶³ кој е мошне категоричен во врека со прашањето за авторството на иконостасот во пазаричката катедрална црква, меѓу другото, донесува: „Податоците и материјалите со кои раополагаме говорат јасно дека авторот на тој иконостас е главниот мајстор-резбар Димитар Шаренков Церовец (Дебријата) од селото Церово, Пазаричко“. Тој смета дека внукот на Макарие – Апостол Христов, ставил во заблуда некои луѓе со своите исказувања, дека дело му Макарие Негриев Фрчковски го изработил иконостасот.

Како споменик на работата на дебарските мајстори е иконостасот на црквата Св. Богородица во Пазарчик – смета Д. Друмев. По своите уметнички свойства, тој не отстапува од иконостасот во Св. Јован Бигорски. Мајсторот – водач на групата, која го работела пазарничкиот иконостас, бил Макарие (Макри) Негриев од Галичник.⁶⁴

Проф. Пејо Бербенлиев, во една своја статија за пазаричката црква Св. Богородица,⁶⁵ се задржува и на иконостасот и заклучува дека иконостасот е работен од мајстор-дебарчанец во стилот на Мијачката никола. Тој дава и оценка дека големото искуство на дебарските (мијачките Д. К.) мајстори, усовршени од уметничкиот усет и трудот на ред поколенија, тука се претставува со цела своја уметничка сила и оригиналност.

Л. Милетич прави споредување на фотографии од иконостасите во Скопје, Бигорски и Пазарчик и пишува дека е доволно да се убедиме дека мајсторите биле едни и исти и не би требало да се сомневаме дека истите „уметници“ работеле и во Пазарчик, што може да се види во сличноста на одделни основни мотиви на орнаментот кај двата иконостаса (во Бигорски и во Пазарчик). Разлика постои во поголемата прецизност во изработката и богатството на орнаменталната композиција, со која се разликува иконостасот во манастирот Св. Јован Бигорски.⁶⁶

Ова мислење го дели А. Василиев кога станува збор само за иконостасите во црквата Св. Спас и Бигорски и дека Гарката бил

⁶² Ив. Батаклиев, исто, 38.

⁶³ А. Ненов, весник Мир, од 14 октомври 1938 год.

⁶⁴ Д. Друмев, История на материјалната култура и стилознание, София, 1952, 167–170.

⁶⁵ П. Бербенлиев, Црквата Св. Богородица в гр. Пазарджик, Известия на Института по градоустройствство и архитектура, кн. XVI, София, 1962, 180.

⁶⁶ Л. Милетич, исто, 8.

главниот мајстор, но не и за иконостасот во црквата Св. Богородица во Пазарчик, за што смета дека е наполно неприфатливо мислењето на Л. Милетич и дека дошол до погрешно становиште.⁶⁷

Во книгата „Резбарското изкуство в България“, Д. Друмев и А. Василев пишуваат дека во стилот на Мијациите е направен и иконостасот во црквата Св. Богородица во Пазарчик, но не е познато точно кои се мајсторите на тој иконостас, па сепак од работата се гледа дека биле ученици на Мијачката резбарска школа.⁶⁸ Понатаму, во своите образложенија, тие пишуваат дека изработката на иконостасот во пазарничката црква му се припишува на Димитар Церовец-Дебралијата, кој уште од малечок бил примен да учи резбарство кај Мијациите.⁶⁹ Меѓутоа, неоспорен е фактот дека иконостасот е направен во духот на Мијачката резбарска школа, со карактеристичното за таа школа внесување композиции на човечки фигури во растителните орнаменти.⁷⁰

Кога станува збор за Макарие Фрчковски, авторите на книгата сметаат дека нему погрешно му се припишува изработката на иконостасот во пазарничката црква Св. Богородица.⁷¹ Авторите Д. Друмев и А. Василев прават заклучок дека иконостасот во црквата Св. Богородица е дело на резбари од Мијачката школа.⁷²

Проф. А. Василиев, во својата статија „Авторството и датирањето на некои резбарски дела“, пишува за проблемот околу авторството на иконостасот во пазарничката црква Св. Богородица.⁷³ Тој смета дека постојат тешкотии околу утврдувањето на авторството дури и на позначајни споменици од резбарската уметност. Една од тие тешкотии претставува и иконостасот на црквата Св. Богородица во Пазарчик.

Според А. Василиев, работата на Макарие Фрчковски во оваа црква била изработката на капителите во црквата, а не и резбарењето на иконостасот, па прави споредба меѓу иконостасот од црквата Св. Спас во Скопје и иконостасот во Пазарчик и од тоа заклучува дека постои голема стилска и техничка разлика.

За неучеството на Макарие Фрчковски во изработката на иконостасот во Пазарчик Василиев бара потврда и во годината на смртта

⁶⁷ А. Василиев, Български възрожденски мајстори, София, 1965, 214.

⁶⁸ Д. Друмев и А. Василев, исто, 13.

⁶⁹ Д. Друмев и А. Василев, исто.

⁷⁰ Д. Друмев и А. Василев, исто.

⁷¹ Д. Друмев и А. Василев, исто 14.

⁷² Д. Друмев и А. Василев, исто дело, 15.

⁷³ А. Василиев, Авторството и датирање на некои резбарски произведения. Сл. Изкуство, год. III, кн. III, София, 1953, 58.

на Макарие. Имено, тој смета дека не може точно да се утврди која година починал Макарие, иако постои надгробна плоча со годината 1849, кога тој умрел.

Во списанието „Изкуство“ А. Василиев пишува дека резбите во Пазарцик имаат сродна врска со творештвото на дебарските мајстори, но мајсторот е непознат. Тој смета дека на Макарие Фрчковски погрешно му се припишуваат резбите во Пазарцик.⁷⁴

Борис Рашков од Пазарцик, во едно писмо, соопштува дека Макарие Негриев бил во Пазарцик во 1862 година,⁷⁵ а во едно друго писмо од Јоаким Груев упатено до В. Д. Стојанов – претседател на Книжевното друштво, се вели: „Макарие Негриев од Галичник (Дебарско) бил шарач и живописец. Тој ја насликал зградата (конакот) на Хамзи-паша, црквите Св. Богородица и Св. Недела во Пловдив“. Врз основа на писмото на Рашков, А. Василиев смета дека најверојатно годината на смртта на Макарие е по 1862 година.⁷⁶

Во својата книга „Резбите от иконостаса на црквата Св. Спас в Скопие“, А. Василиев констатира дека ученик на Гарката бил Макарие Негриев Фрчковски, роден околу 1800 година, и нему му се припишува дека ги изработил иконостасите за црквата Св. Никола во Приштина и Св. Богородица во Пазарцик, каде што и умрел кон 1863 година.⁷⁷

А. Протич набројува каде сè работеле иконостаси мијачките резбари, меѓу кои и иконостасот на црквата Св. Богородица во Пазарцик, дека е од 1847 година.⁷⁸ Тој ги споредува страничната врата, четвртестиот столб, базисот и колоната во Пазарцик и вели дека се „апсолутно слични“ со резбите од Св. Спас во Скопје и Бигорски, како цветовите така и фигурутите,⁷⁹ додека мајстор на иконостасот е Макарие од Галичник.⁸⁰

По завршувањето на црквата во Пазарцик, требало да се уреди внатрешната декорација, но немало финансиски средства. Затоа се барало заем од виенската банка во износ од 170.000 гроша, со гаранција од страна на еснафите од Пазарцик. Со тие средства кон средината на 19 век бил изработен иконостасот на црквата. Изработката не била доверена на првите понудувачи мајстори-резбари, туку првенците на

⁷⁴ А. Василиев. За някои образци на старобългарската резба, Си. Изкуство, кн. 4–5, София, 1962, 81.

⁷⁵ А. Василиев, Си. Изкуство, кн. III, София, 1953, 58.

⁷⁶ А. Василиев, Бълг; възрожд, мајстори... 215.

⁷⁷ А. Василиев, Резбите на црквата Св. Спас в Скопие, София, 1942, 81.

⁷⁸ А. Протич, исто, 492.

⁷⁹ А. Протич, исто, 498.

⁸⁰ А. Протич, исто, 482.

градот биле живо заинтересирани да пронајдат најдобри резбари, со цел иконостасот во црквата Св. Богородица да биде еден од најубавите, со богата уметничка резба, и да се разликува од иконостасите во другите градови и да биде поубав од нив. Распишале еден вид конкурс, односно резбарите што се нуделе да го изработат иконостасот се претставувале со примерок-фрагмент во резба. Притоа, самоковските резбари се претставиле со една резбана врата, а мијачките резбари со четири табли исполнети со сцени од создавањето на светот. Резбите изработени од Мијаци им направиле посилен впечаток и надлежните од градот се определиле изработката на иконостасот да им ја дадат на групата резбари од школата на Мијаци, познати како Дебарска школа.⁸¹

Според преданието, иконостасот на црквата Св. Богородица во Пазарци чинел 70.000 гроша.⁸²

Д. Друмев, при проучувањата на иконостасот во Пазарци, утврдува дека уште на прв поглед се гледа дека иконостасот на пазаричката црква Успение Богородично ги носи стилските белези на Мијачката резбарска школа. За авторството на иконостасот, Друмев претполага дека го режале мајстори под раководството на Макарие Фрчковски.⁸³ Понатаму, Д. Друмев пишува дека во резбарската група што го работеле иконостасот учествувале и месни резбари: Димитар Шаренков од с. Церово, Атанас Гуценов и др. Димитар Шаренков, вели Друмев, го изучувал резбарството кај некоја од групите резбари Мијаци, и сосем е природно дека кога требало да се прави иконостас за црквата во неговиот град – и самиот тој зел учество во тие работи.⁸⁴

Правејќи анализа и оценки за резбите на иконостасот, Друмев вели дека „треба да се истакнат богатата замисла и техничката виртуозност на резбарите – Мијаци“.⁸⁵ На крајот, Друмев заклучува дека „резбата на црковните иконостаси во Бигорски, Скопје и Пазарци е сврзана со една уметничка традиција, дело на мајстори што учеле од еден уметнички центар. Разликата е во личното гледање на резбарите, во нивната уметничка култура и во техничката подготовка“.⁸⁶

Р. М. Груиќ,⁸⁷ во својата студија „Дрворез Св. Спаса и Св. Богородице у Скопљу“, пишува дека Макарие Негриев Фрчковски-сора-

⁸¹ Д. Друмев, Дърворезбата на катедралната црква в Пазарджик, София, 1965, 10.

⁸² Ив. Лазаров, Иконостасът на Пазарджишката катедрална црква, Сп. Родина, кн. III, София 1938, 66.

⁸³ Д. Друмев, исто, 12.

⁸⁴ Д. Друмев, исто, 13.

⁸⁵ Д. Друмев, исто, 17.

⁸⁶ Д. Друмев, исто, 23.

⁸⁷ Р. М. Груић, исто, 198.

ботник на Петре Гарката, откако бил изработен иконостасот на црквата Св. Спас во Скопје, се одделил од Гарката, основал своја резбарска тајфа и ги изработил иконостасите на црквата Св. Никола во Приштина и Св. Богородица во Тетово-Пазарцик во Бугарија.

За резбарските дела – иконостасот, владичкиот стол, амвонот и столот на Хаци-Ристе, наречен „логотет“, врзани се имињата на Петре Филипович-Гарката и неговиот зет и долгогодишен соработник Димитар Станишев, чиешто потекло води од мијачкото село Тресонче, а самиот роден во Крушево, по преселувањето на родот Станишевци.

Може да се рече дека и за резбите во црквата Св. Благовештение во Прилеп во литературата постоеле извесни полемики, кои траат и до денес, особено за прашањето кои биле мајсторите-резбари на иконостасот и на владичкиот трон. За ова прашање мошне интересни заклучоци дава Б. Бабиќ.⁸⁸ Според традицијата и податоците, мајсторот Димитрија со своите помошници ги изработил: иконостасот, владичкиот трон, амвонот и почесниот стол на Хаци-Ристе Дамјанович.⁸⁹

Секако, протомајсторот на оваа дрворезбарска група бил Димитрија, зет на Петар Филипович, со кого во 40-те години на 19 век се преселил во Крушево. Димитрија го изработил иконостасот на црквата Св. Богородица во Скопје, иконостасот на црквата Св. Благовештение во Прилеп, тронот на Чудотворна Богородица во Пек и саркофагот на св. Стеван Дечански во манастирот Дечани.⁹⁰

Во прилепскиот летопис од 19 век се вели дека во годините 1855–1858 Димитрија ја работел дрворезбата во црквата Св. Благовештение во Прилеп.⁹¹

Георги Трајчев, во својата книга „Град Прилеп“, пишува дека црквата била завршена во 1838 година, се осветила истата година, на 8 септември и била посветена на Св. Благовештение, во чест на големата вест што била донесена од Цариград од Хаци-Ристе.

Во 1843 година била подигната огромната училишна зграда во црквениот двор. Во тоа време (1843) бил направен и оревовиот иконостас, кој е голема реткост во резбарската уметност – вели Г. Трајчев во споменатава книга. Го правел мајсторот Димитрија од с. Лазарополе. Работел цели три години и чинел 200 Ѱесиња по 500 гр-

⁸⁸ Б. Бабиќ, За дрворезбарските работи во црквата св. Благовештение во Прилеп, Сп. Стремеж, бр. 2, год. VI. Прилеп, 1960, 42.

⁸⁹ Б. Бабиќ, исто.

⁹⁰ Р. М. Гружић, исто, 198; З. Личеноска, исто, 113.

⁹¹ Прилеп преди 100 години. Възпоменителен лист по случай сто години от освештаването на Прилепската църква св. Благовещение, 1838–1938, София, 1938.

ша (илјада турски лири). Потоа додава дека Димитрија бил искусен мајстор. Иконостасот бил работен на делови во куќата на браката Мисирови во „Трајко маало“, во која денес живеат Гуровци.⁹²

Во еден документ – од диктирани белешки на резбарот Андон Станишев на својата ќерка Иванка во 1896 година, запишани со молив, се говори за неговата работа и за творештвото на неговиот брат Димитар, а исто така и за нивните мајстори-учители.

Во тие белешки станува збор и за иконостасот во црквата Св. Благовештение во Прилеп. Имено, кога Димитар Станишев се оделил од својот мајстор (Петре Гарката), со него заедно работел и брат му Андон, кој како ученик му помагал во работата. Најпрвин работел во Прилеп еден владички трон и еден амвон, а потоа заедно го работеле и иконостасот пак во Прилеп. И откако го завршиле овој иконостас, тој умрел на 60-годишна возраст.⁹³

Откако бил завршен иконостасот во Крушево во 1835–36 година, наскоро потоа изгледа е работен владичкиот трон во прилепската црква Св. Благовештение од Петре Гарката.⁹⁴

А. Василиев смета дека резбарите Филиповци од селото Осој постигнале врвен дострел во резбарството со изработката на иконостасот во црквата Св. Благовештение во Прилеп, изработен со завршувањето на црквата 1838 година.⁹⁵ Овој великолепен иконостас на прилепската црква – работен од Аврам и неговите синови, Филип и Васил – е коренито различен од бигорскиот и скопскиот иконостас – тврди А. Василиев. Се разликува по општата конструкција, по начинот на режење и по употребата на одделни елементи и нивното стилизирање. Но, уметничкото совершенство на прилепскиот иконостас ги поставува авторите во редот со оние на Бигорски и Св. Спас.⁹⁶

Во најновите истражувачки работи е дадена анализа на иконостасот, владичкиот трон, амвонот и столот на Хаџи Ристе во црквата Св. Благовештение во Прилеп, нови сознанија за времето на нивното создавање, како издиференцираност на работите на Петре Филипович, од една, и Димитар Станишев, од друга страна.⁹⁷

Изгорениот иконостас во Крушево во црквата Св. Никола за време на Илинденското востание 1903 година бил исто така предмет

⁹² Г. Трайчев, град Прилеп. София 1925, 80.

⁹³ А. Василиев, Авторството и датиране на некои резбарски произведения, Сп. Изкуство, кн. III, год. III, София, 1953, 59.

⁹⁴ А. Василиев, Български възрожденски мајстори... 239.

⁹⁵ А. Василиев, исто, 247.

⁹⁶ А. Василиев, исто, 25.

⁹⁷ Д. Ѓорнаков, Црквата Св. Благовештение и нејзината внатрешна декорација. Културно наследство, VII, Скопје, 1980. стр. 83–89.

на истражувања и е поведена полемика во литературата за неговите автори и годината на неговата изработка. Постојат различни мислења во литературата: Г. Вајганд пишува дека иконостасот во крушевската црква е дело на непознат резбар – Ароманец од Крушево.⁹⁸

Во однос на датирањето, А. Василиев го определува времето на изработка на иконостасот дека би можело да се смета дека е тоа времето меѓу 1829 и 1835/6 година и дело на Петре Филипович-Гарката.⁹⁹

Д. Поповиќ смета дека извонредниот иконостас во црквата Св. Никола во Крушево го изработил некој мајстор Михајло со синовите, прикажувајќи сцени од Стариот и Новиот завет.¹⁰⁰

Д. Уста-Генчов се повикува на искажувањата на еден печалбар по име Д. Арсов од Горна Река – Дебарско, дека крушевскиот иконостас го работеле двајца калуѓери заедно со мијачки резбари на чело со Петар Зограф.¹⁰¹

За авторството на иконостасот во црквата Св. Никола споменува и В. К'нчов и пишува дека иконостасот е изработен околу 1840 година од страна на Димитар Станишев – мијачки копаничар од Река.¹⁰²

Изработувањето на иконостасот во Крушево А. Протич им го припишува на мајсторите-резбари Тимче од Крушево и Данил од Лазарополе.¹⁰³

Кон ова прашање се придржува и Т. Вукановиќ, кој во своите проучувања дошол до заклучок дека Петре Филипович со неговата Тајфа е автор на крушевскиот иконостас.¹⁰⁴

Л. Милетич смета дека иконостасот во Крушево (Св. Никола) е сличен на бигорскиот, затоа што мајсторите биле пак Мијаци. Во Крушево, дознава Милетич, главен мајстор што ја раководел изработката на иконостасот бил некој Тимче – Мијак од Крушево, кој работел и на иконостасот во црквата Св. Спас во Скопје.¹⁰⁵

Што се однесува до авторството на иконостасот во Крушево, А. Василиев пишува дека Петре Филипович с еден од главните мајстори на можеби најзначајниот негов иконостас што го изработил за црквата Св. Никола во Крушево, изгорен во 1903 година.¹⁰⁶

⁹⁸ G. Veigand, Die Arumunien, Leipzig, 1894, I, 33 (II, 64).

⁹⁹ А. Василиев, исто, 239.

¹⁰⁰ Д. Поповић, О. Цинциарима, Београд, 1937, 294.

¹⁰¹ Д. Уста-Генчов, исто, 326.

¹⁰² В. К'нчов, Град Скопие, Пен. София, 1898, 113.

¹⁰³ А. Протич, исто, 492.

¹⁰⁴ Т. Вукановић, исто, 244–245.

¹⁰⁵ А. Милетич, исто, 11.

¹⁰⁶ А. Василиев, За някои образци на старобългарската резба. Сл. Изкуство, кн. 4–5. София, 1962, 81.

J. Василевиќ смета дека иконостасот е работен од 1838 до 1842 година од Димитар од с. Гари,¹⁰⁷ додека Р. М. Груиќ го става кон четириесетте години на 19 век.¹⁰⁸ Давајќи оценка за самиот иконостас, Груиќ пишува дека иконостасот на црквата Св. Никола во Крушево бил еден од најубавите. Тој бил „лебедовата песна“ во уметничкото творештво на протомајсторот Петре.¹⁰⁹ Р. М. Груиќ успеал да набави една поголема фотографија ја со изглед на иконостасот, снимен пред пожарот. Уште една помала фотографија има објавено и Г. Вајганд, во своето дело (*Die Aithiopien*, Leipzig 1894).

И резбите во црквите Св. Богородица во Скопје биле предмет на проучувања и полемики. Може да се каже дека темелни проучувања на резбите во Св. Богородица извршил Р. Груиќ, кој смета дека, според датирањата на престолните икони, би можело да бидат завршени најверојатно околу 1840 година.¹¹⁰

Во „Споменица православног храма Св. Богородице у Скопљу“, Груиќ пишува дека дрворезбаниот дел на иконостасот, архијерејскиот трон и амвонот, според предданието, ги изработил во 1838 година вајарот Димитрија – ученик и зет на протомајсторот Петре Филипович.¹¹¹

Според М. С. Филиповиќ, иконостасот с работен од мајсторот Димитрија – зет на знаменитиот резбар и мајсторски првак – Петре Филипович од галичкото село Гари и, со оглед на датирањето на иконите, иконостасот е работен меѓу 1838 и 1842 год.¹¹²

А. Василиев омета дека иконостасот на црквата Св. Богородица во Скопје (подигната во 1835 г.) бил направен во 1836 година од страна на Петре Филипович-Гарката и од Димитар Станишев.¹¹³ Во изработувањето на иконостасот, заедно со Димитар Станишев, работел и Аврам Дичов – резбар од родот Филиповци од с. Осој – според тврдењето на потомците од нивниот род.¹¹⁴

Мијачките резбари работеле и во битолските села, па оттука и интересот на проучувачите. Познато е дека во Битолско имало повеќе иконостаси во селските цркви – во Трново изгорел за време на Пр-

¹⁰⁷ J. Васильевић, Црква св. Богородица у Скопљу, Споменица православног храма св. Богородице у Скопљу, 1835–1935, Скопљу, 1935, с. 358.

¹⁰⁸ Р. М. Грујић, исто.

¹⁰⁹ Р. М. Грујић, исто, 199.

¹¹⁰ Р. М. Грујић, Дрворез св. Спаса и св. Богородице у Скопљу, Гл. Ск. Н. Др. књ. V. 1929, 165.

¹¹¹ Р. М. Грујић, Споменица православног храма у Скопљу, 1835–1935, 236.

¹¹² М. С. Филиповић, Немари цркве св. Богородице у Скопљу, Споменица православног храма св. Богородице у Скопљу, 1835–1935.

¹¹³ А. Василиев, исто, 239.

¹¹⁴ А. Василиев, исто, 246.

вата светска војна, во Бруник го однеле Французите, а единствено е зачуван во Маловиште. За овие иконостаси се тврди дека биле дело на Петре Филипович-Гарката.¹¹⁵

За иконостасот на црквата Св. Богородица во с. Магарево Р. М. Груник смета дека е однесен од Германците,¹¹⁶ додека З. Личеноска претполага дека е оној што се наоѓа во црквата Св. Богородица во Битола, изградена во 1875 година, каде што биле пренесени и зглобени.¹¹⁷

Кога станува збор за авторството на иконостасот од с. Магарево донесен во битолската црква Св. Богородица, А. Василиев смета дека не е познато кога е направен, но секако во првата половина на 19 век; исто така ќе остане тајна, вели Василиев, кој го изработил, но ќе се споменува како „македонски мајстор“.¹¹⁸ Секако дека овој иконостас го работела друга рака, сродна на мајсторите од Дебарската школа.¹¹⁹ А. Василиев смета дека во никој случај резбите на овој иконостас немаат сличности со резбите од скопскиот.¹²⁰ Гарката е посмел, природно надарен, со декоративно чувство, додека битолскиот мајстор е понежен.¹²¹

Познавањето на анатомските форми, пишува Личеноска,¹²² на човечките фигури, се доближува до авторот на иконостасот во црквата Св. Јован (Влашка црква) во Крушево.

И за иконостасот во соборната црква Св. Димитрије во Битола З. Личеноска смета дека е дело на мијачки копаничари.¹²³

Л. Милетич смета дека резбите на иконостасите во црквата Св. Димитрије во Битола и во с. Магарево се дело на Мијаци, но не сосем така уметнички.¹²⁴

Творештвото на Димитар Станишев е забележано и во Охрид, во црквата Св. Богородица Каменско.

Т. Вукановиќ пишува дека иконостасот во црквата Св. Богородица Каменско е дело на мијачки копаничари, изработено во втората половина на 19 век.¹²⁵

¹¹⁵ Р. М. Грујић, Дворез св. Спаса и св. Богородице у Скопљу... 196–200.

¹¹⁶ Р. М. Грујић, исто 200.

¹¹⁷ З. Личеноска, исто, 111.

¹¹⁸ А. Василиев, Иконостасът на черквата Св. Богородица в Битола, Македония, художествено научно-популарно списание, февруариј, 1943, Скопие, год. I. кн. II, 32.

¹¹⁹ А. Василиев, исто, 33.

¹²⁰ А. Василиев, исто, 34.

¹²¹ А. Василиев, исто, 37.

¹²² З. Личеноска, исто, 111.

¹²³ З. Личеноска, исто, 113.

¹²⁴ Л. Милетич, исто, 11.

¹²⁵ Т. Вукановић, исто, 248; З. Личеноска, исто, 115.

Во определувањето кој го работел иконостасот, А. Василиев е покатегоричен и пишува дека е дело на Димитар Станишев.¹²⁶

Со мислењето на Василиев се сложува и Д. Ђорнаков, а во однос на годината на изработката на иконостасот е поблиску определено времето.¹²⁷

Во Охрид работел и друг, доскоро непознат резбар – иконостасот во црквата Св. Богородица Болничка.

Прв што дава податоци за овој иконостас е Вл. Петковиќ, кој пишува дека во малата средновековна црква Св. Богородица Болничка во Охрид има иконостас во резба од почетокот на 19 век.¹²⁸

За време на конзерваторските работи е откриен натпис на самиот иконостас со името на авторот на иконостасот – Никола Дарковски-Карацович Дебралија-Лазарополец, и со времето на завршувањето – 1833 година.¹²⁹

¹²⁶ А. Василиев, Български възрожденски майстори, София, 1965, стр. 193; Д. Ђорнаков, Резбите и некои натписи во црквата Св. Богородица Каменско, Културно наследство, VI, Скопје, 1975, 79–80; А. Николовски, Д. Ђорнаков и К. Балабанов, Сноменици на културата во СР Македонија, Скопје, 1971.

¹²⁷ Д. Ђорнаков, Резбите и некои натписи во црквата Св. Богородица Каменско. Културно наследство VI, Скопје 1975, 79–82.

¹²⁸ Вл. Петковиќ, Преглед црквених споменика кроз повесниција српског народа, САН, Београд, 1950. 115.

¹²⁹ Д. Ђорнаков, Иконостасот во црквата Св. Богородица Болничка во Охрид. Културно наследство, V, Скопје, 1959, 15–18; А. Василиев, Български възрожденски майстори... 244–245.

Манастир Св. Гаврило Лесновски с.Лесново

Отсекување на главата на Св. Јован Крстител

Введение Богородично

Жртва Аврамова

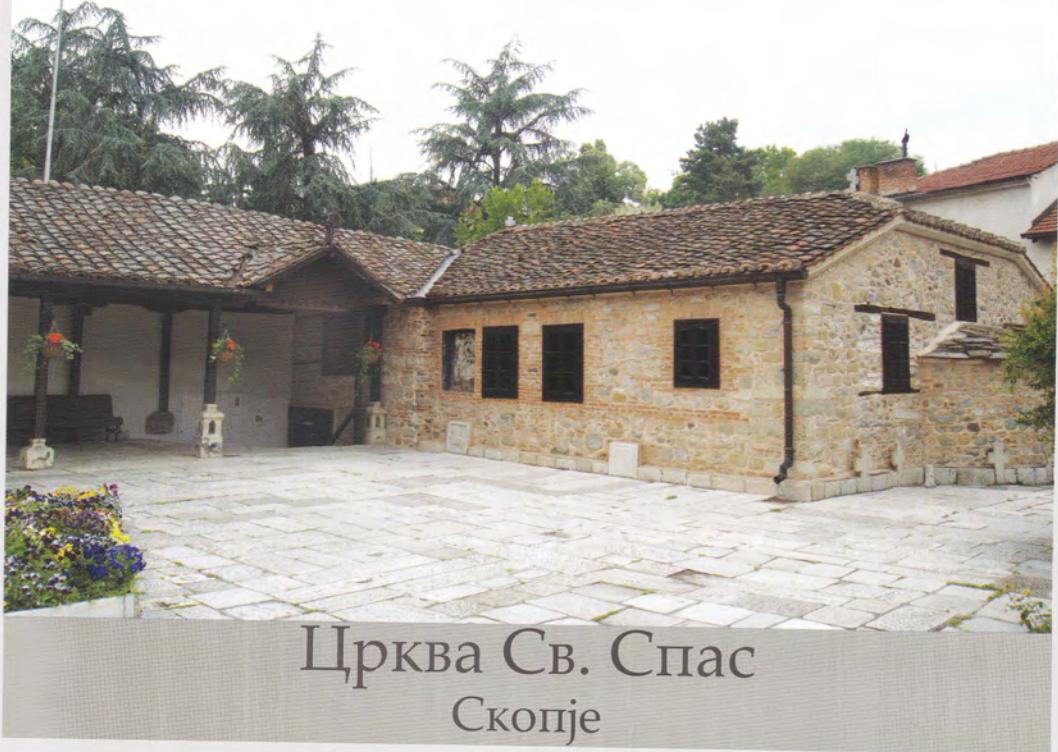
Сцени од животот на Св. Богородица

Гостолубие Аврамово

Колона од иконостасот

Црква Св. Спас
Скопје

Автопортрети на копаничарите

Адам и Ева

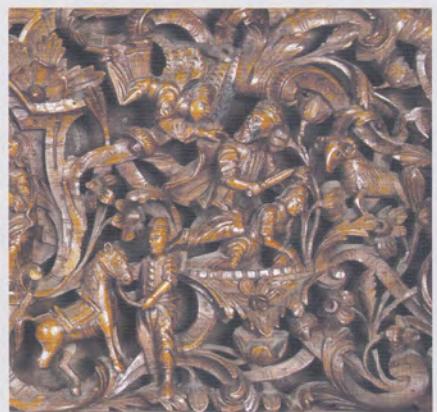
Целивание

Сцени од животот на Св. Јован Крстител

Сцени од животот на Св. Богородица

Жртва Аврамова

Изнесување на Св. Јован Крстител од затвор

Видението на Јосиф

Гроздоберач

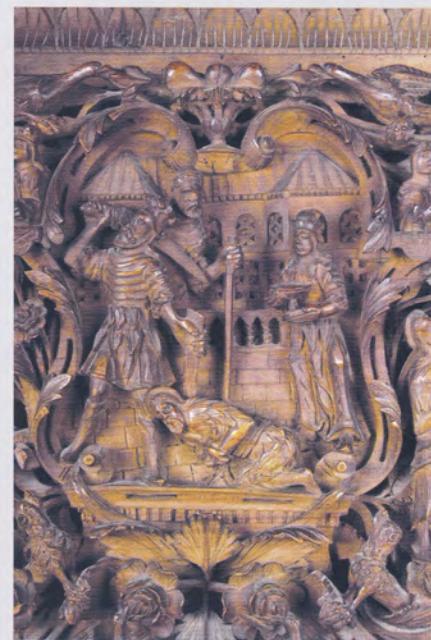
Манастир Св. Јован Бигорски
с. Ростуше

Воведение Богородично

Танцот на Салома

Отсекување на главата на
Св. Јован Крстител

Кайн го убива братот Авел

Автопортрети на копаничарите

Носење на Ханаанскиот грозд

Сцени од животот на Св. Јован Крстител

Црква Св. Благовештение
Прилеп

Столот на АциРисте - Логотет (детал)

Архиерејски
трон
(детал)

Колони од иконостасот

Амвон

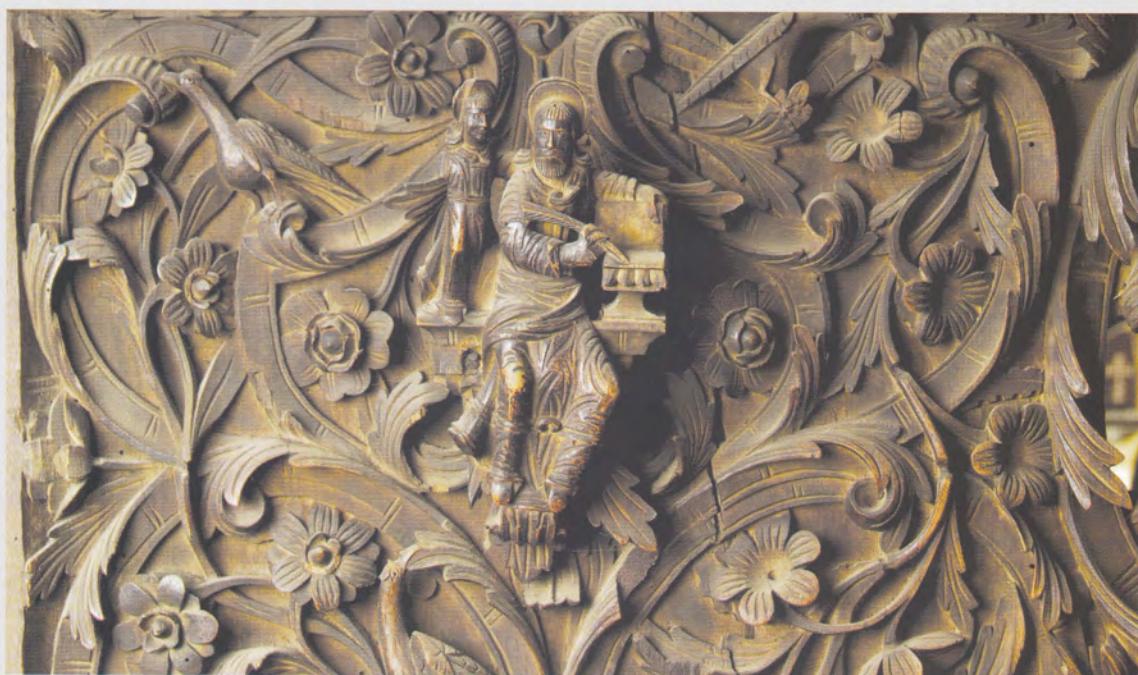
Детал од иконостасот

Архиерејски трон (детал)

Парапетна табла од иконостасот

Архиерејски трон (детал)

Црква Св. Богородица
Каменско, Охрид

Царски двери (детал)

Корниз над царските двери

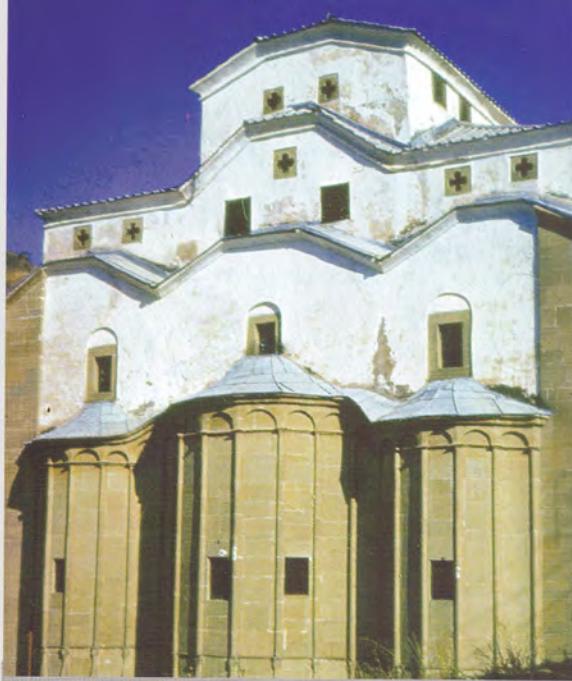
Колона од иконостасот

Црква Св. Никола Штип

Царски двери

Црква Св. Богородица
Ново село, Штип

Царски двери

Црква Св. Илија

Радовиш

Царски двери

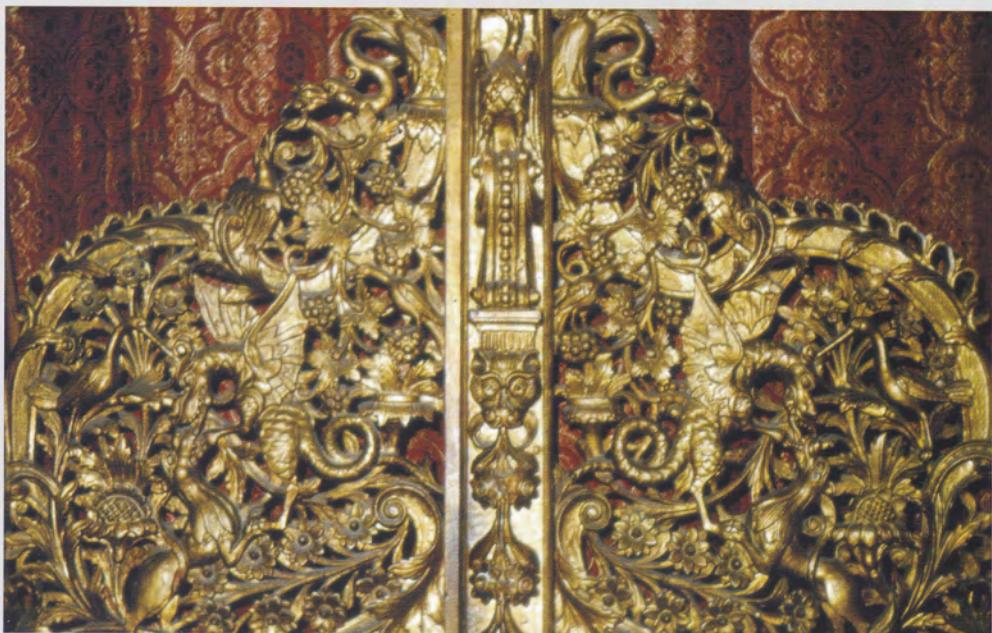
Архиерејски трон (детал)

Амвон (детал)

Рилски манастир

Царски двери (детайл)

Колона од иконостасот

Амвон (детал)

Црква Св. Богородица Пазарџик

Царски двери

Манастир Св. Богородица Гуменце

Изгонување на Адам и Ева од рајот

Ангел на гробот на Исус Христос

Св. Димитрија

Предиот грев

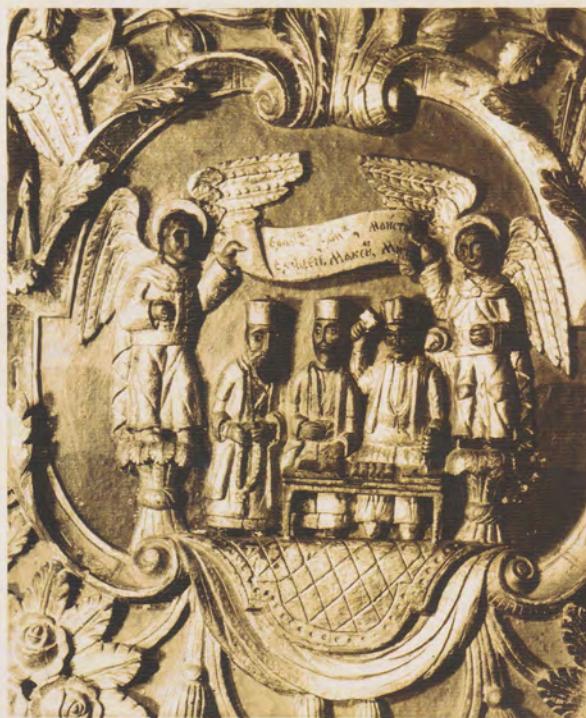
Каменувањето на Св. Стефан

Колона од иконостасот

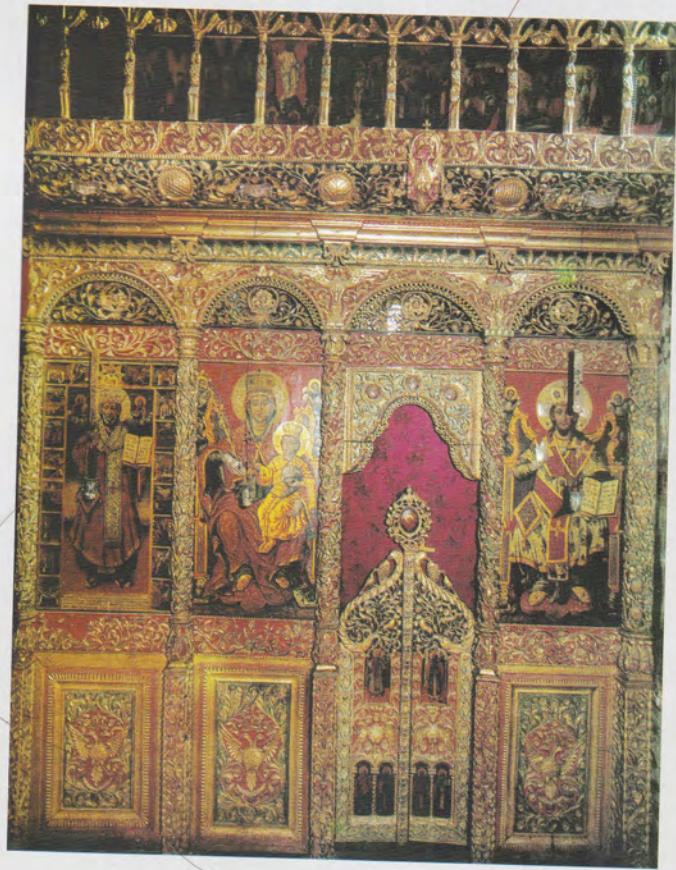
Пеќска патријаршија Пек

Автопортрет на копаничарот
Димитар Станишев

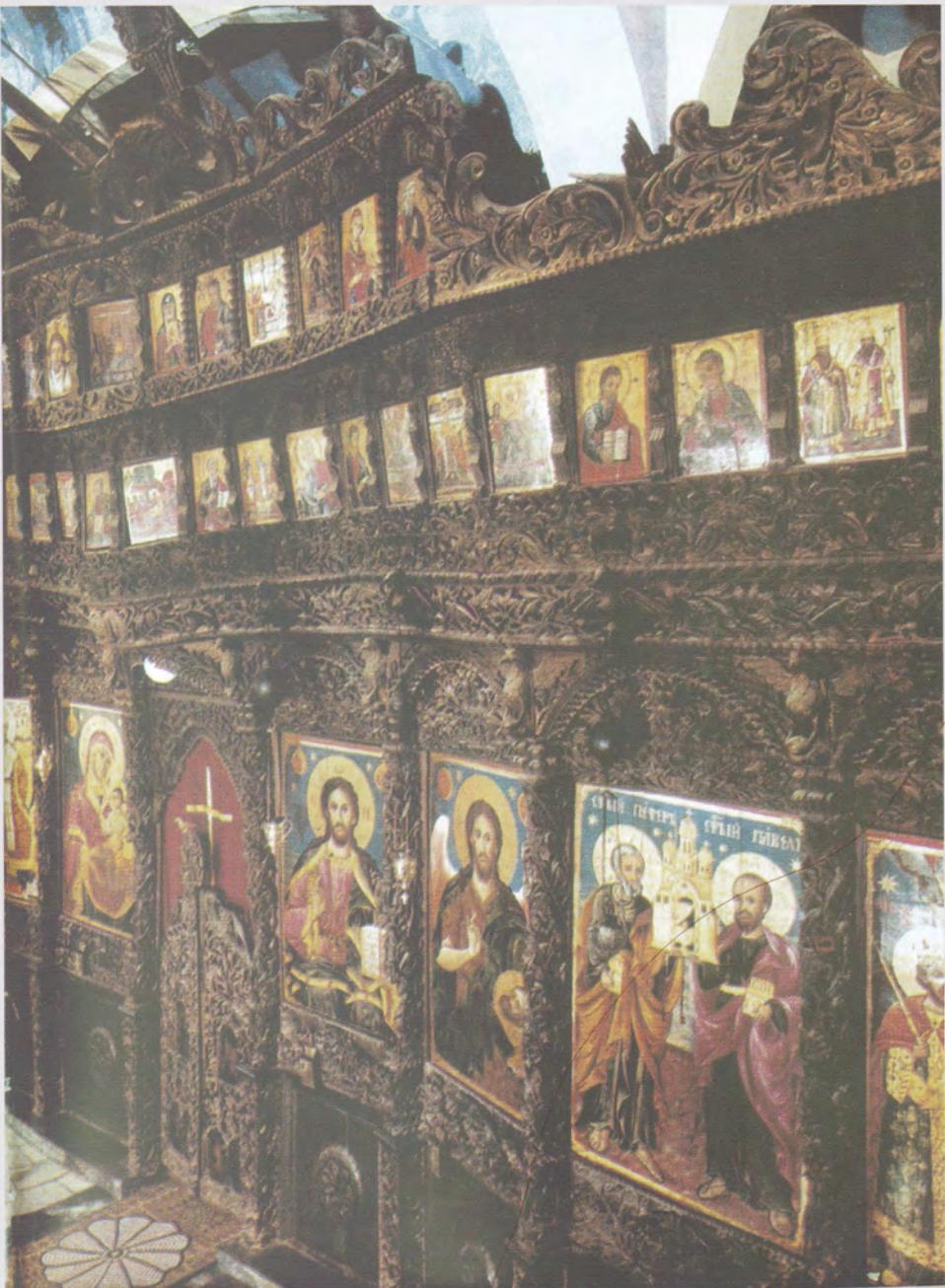

Манастир
Дечани
Косово

Иконостас во јужниот параклис

Црква Св. Никола Приштина

Иконостас

Црква Св. Јован
Крушево

Христос пред Пилат

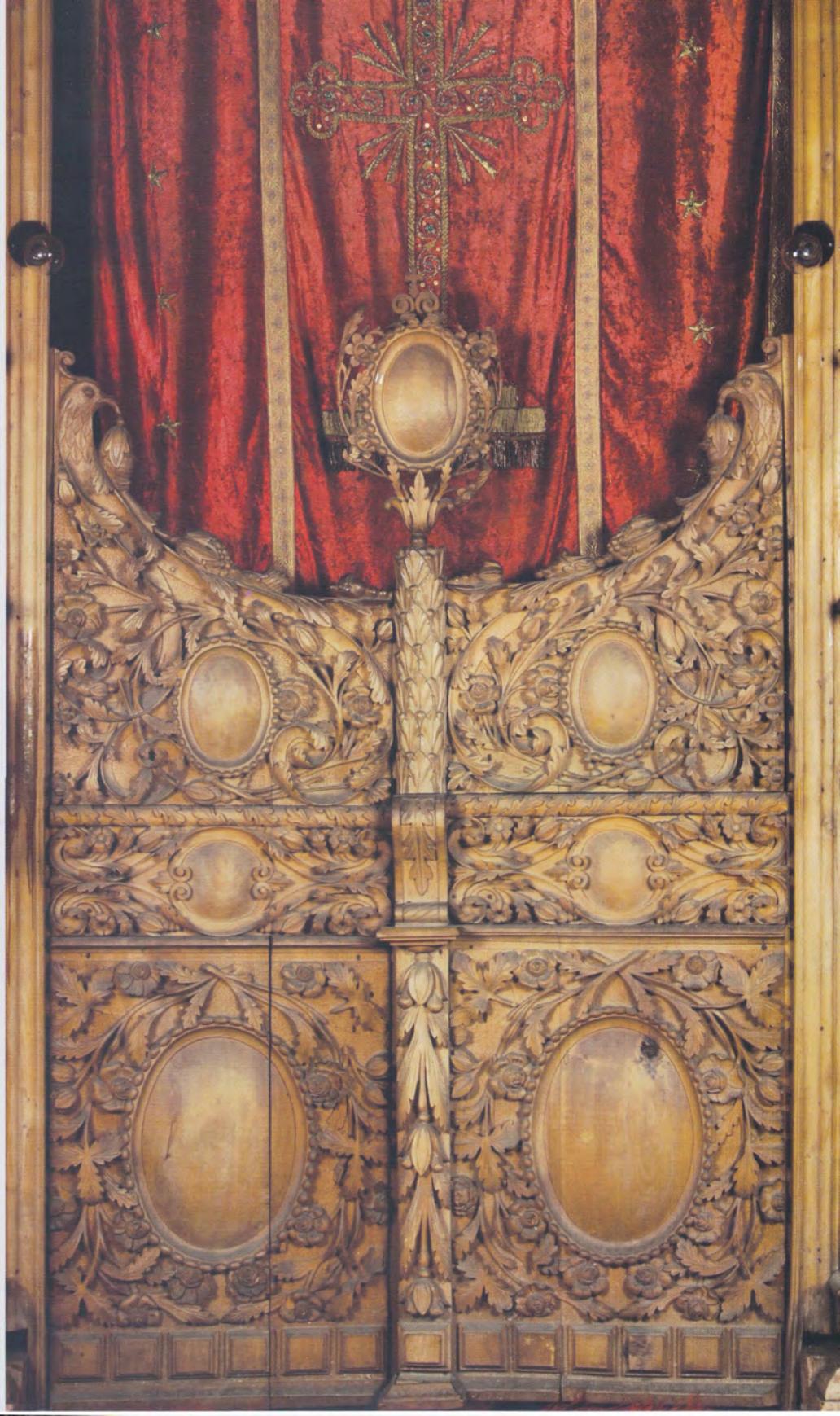
Тајната вечеря

Христос пред Пилат (детайл)

Христос пред Пилат (детайл)

Царски двери

Парапетна таблица

Тайната вечеря (детал)

БИОГРАФИЈА

Проф. д-р Димитар Ќорнаков ѝ припаѓа на генерацијата први повоени македонски истражувачи на средновековната уметност, кој зазема значајно место во сеопфатната заштита на спомениците на културата во Р. Македонија. На уметноста на копаничарството и посвети најголем дел од својата истражувачка и научна работа, а највредните средновековни копаничарски дела ги презентираше во престижните музеи во Европа. Од непосредните истражувања напиша многубројни студии од научен и популарен карактер, корисни за запознавањето на културно-историското наследство на Македонија.

Димитар Ќорнаков е роден 1927 година во Стојаково – Гевгелиско. Основно образование завршил во родното место. Учел богословија во Битола и во Софија, а гимназија во Струмица. Дипломирал на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Свети Кирил и Методиј“ во Скопје, на групата историја на уметностите.

Докторирал на Универзитетот во Белград на тема „Творештвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на XVIII и XIX век“.

Учесник е во НОБ – во IX-та Тиквешка бригада, а потоа бил назначен за прв македонски учител во Валандово во 1944 година.

Повеќе од 35 години работел во Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата како историчар на уметноста, додека последните години од работниот стаж работел во Институтот за старословенска култура во Прилеп.

Бил повеќегодишен директор на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата, а како стипендист на италијанската влада бил на специјализација во Рим, во Централниот институт за реставрација, во 1962 и 1963 година.

Темелно го проучува творештвото на мијачките резбари (копаничари) во црквите и манастирите на Балканскиот Полуостров: Македонија, Бугарија, Грција (Егејска Македонија), Албанија и Косово, како и творештвото на епирските резбари во Епир, Тесалија и полуостровот Пилио кај Волос и Метеорите.

Два пати престојувал на Света Гора (Атос), во 1984 и 1987 година, каде што ги проучувал резбаните иконостаси во повеќето светогорски манастири.

Раководел и реализирал три научни проекти: Полошки манастир Св. Горѓи – Тиквешко. Манастир Св. Никола – Слепче, Прилепско, и (Сакрални објекти – цркви и манастири во Македонија.

Објавил повеќе стручно-научни трудови во списанијата: „Културно наследство“, „Балканославика“, Зборник на Музејот на Македонија, „Пелагонитиса“ и други.

Раководел и реализирал проекти за конзервација и реставрација на: Полошкиот манастир Св. Гоѓи, Манастирот Св. Преображение – Зрзе, Прилепско. Манастирот Св. Архангел во село Варош, Прилепско, Црквата Св. Богородица Перивлепта во Охрид. Црквата Св. Богородица Каменско во Охрид и др.

Учествувал на повеќе конгреси и симпозиуми во земјата и странство.

Автор е на монографските трудови: Творештвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на XVIII век, Македонска резба, Македонски манастири, Резбарски центри во Македонија, Петре Гарката, Од Првиот грев до Страшниот суд, Цркви и манастири во Тиквешијата, Копаничарот Макариј од Галичник, Полошки манастир Св. Гоѓи, Слимнички манастир, Царски двери, Копаничарот Димитар Станишев од Крушево, Од Рождество до Распетие и Воскресение и од богатата културна ризница на Македонија.

Коавтор е на монографиите: Манастир Свети Наум, Манастир Бигорски, Манастир Света Богородица Пречиста Кичевска, Споменици на културата во Македонија и Цркви и манастири во Јужновардарска Долина.

Напишал и реализирал повеќе од 20 сценарија на МТВ-културна ризница и Вардар-филм (3), преку кои го информира нашето културно наследство.

Добитник на наградите: „Св. Климент Охридски“ за 2008 година и „13 Ноември на град Скопје за 2010 година.